

Hans J. Dall, Grønnebæk

Hans J. Dall, Grønnebæk, født 1891, var soldat allerede da 1. verdenskrig bryder ud, og han fortæller:

Det var meningen, jeg skulle hjemsendes fra militæret den 30. september 1914. Jeg var blevet indkaldt i 1913 og skulle kun være soldat i et år, fordi min far var død. Værnepligten aftjente jeg ved et trainkompagni i Rendsborg og straks, da krigen brød ud, kom vi med.

Natten mellem den 2. og den 3. august 1914 passerede vi grænsen ved Aachen, men jeg var dog sikker på, at jeg ville komme hjem. Det syntes, det stod klart for mig, at jeg ville komme hjem igen, og det gav ro i sindet med den følelse.

Min deltagelse i krigen varede det meste af to år. I juli 1916 blev jeg såret og kom på et lazaret, men der var jo gået meget forud.

I september 1915 blev jeg overflyttet fra regiment 86, der var hjemmehørende i Flensborg, til infanteriregiment 187, hvor jeg gjorde tjeneste i 1. kompagni. Vi skulle indsættes i kampene i Vogeserne, bjergkæden mellem Tyskland og Frankrig, og det var et af de få steder hvor krigen førtes på tysk grund.

Jeg glemmer aldrig julen 1915. Vi fik lov at opleve den bag fronten i en lille by, der hed Ostheim, hvor vi blev indkvarteret på byens skoler. Juleaftensdag om eftermiddagen lød pludselig råbet: "Post empfangen". Tænk, der var post, og vi stormede ud og fik vore breve og pakker udleveret. I vore kvarterer var spredt dejlig frisk hvedehalm, og vi havde det så godt her, som vi kunne have det, når vi var soldater i krig.

Jeg fik lukket op for min pakke og det første, jeg så, var et hefte med julesalmer og –sange. Næsten uden at tænke over det istemte jeg: "Glade jul, dejlige jul". De andre kiggede op, og så begyndte de også at synge: "Stille nacht, heilige nacht". Da vi var færdige med salmen, gik der flere minutter, før vi igen kunne pakke ud eller læse breve. Vi var jo hjemme ved vore kære i vore tanker, og mine tanker gik til min kære mor hjemme i Jels Overby.

Men jeg skal love for, det blev hverdag igen. Fra 1. januar 1916 og til 1. april samme år – i tre måneder – lå mine kammerater og jeg i de samme skyttegrave på bjergskråningerne i Vogeserne, uden afløsning. I tre måneder blev vi ikke barberet, og vask var der heller ikke meget af. Vi samlede lidt sne af og til, men vi var i de samme skyttegrave i tre måneder. Vi lå jo op ad en skråning, hvor franskmændene lå øverst, og det var vor opgave at holde stillingen. Det klarede vi, og vi fik senere et fint diplom, fordi vi havde holdt ud og beholdt stillingen.

Da de tre måneder var gået, kom vi ned til en by, der hed Kolma, for at blive aflusede, vaskede og få hvilet ud. Folk i Kolma var vant til at se lidt af hvert, men den dag, vi kom ned fra vore stillinger efter tre måneder uden afløsning, stod folk stille og vendte sig om for at se efter os, sådan så vi ud. Nu skulle vi ned og af med vore lus, og hvor trængte vi til det. Vi kom alle sammen ind på en aflusningsanstalt. Vi havde jo ikke været af tøjjet i de tre måneder, og lusene havde simpelthen ædt sig ind i vore lemmer. Tre mænd fra vort kompagni måtte på lazaret, udelukkende for lusebid og luseforgiftning.

Ja, de lus, de lus, dem glemmer jeg aldrig. Godt nok er der kun én slags lus, men der var forskel på farven, efter hvor meget blod de havde i sig. De røde var ikke så slemme, og så var der de blå, de var værre, men de sorte – de var fulde af blod, og vi knækkede og knækkede de lus på hinanden.

Vi havde sådan nogle læderagtige bukser på, De var svære at komme igennem, ja, ikke for lusene, de skulle nok finde ind. Men vi kunne næste ikke komme til at gnubbe os. Når vi så skulle sove om natten, og der var lidt varmt, så skal jeg love for, der kom liv i lusene, men nu var vi altså efter tre måneder i skyttegravene klar til at blive afluset, Vi skulle hvile ud, vi fik diplom, og vi blev kaldt "Heltene fra Vogeserne", fordi vi havde holdt stillingen.

Da vi skulle afluses, blev alt vort tøj samlet sammen i en sæk, og vort dødsmærke, som vi ellers havde om halsen, blev bundet om sækken med tøjet, der kom ind i en vældig stor ovn i en time. Imens skiftedes vi til to og to ad gangen at vaske hinanden. Hvor trængte vi dog til at blive ordentligt vaskede, og vi gned løs på hinanden, så vi lignede jo kogte krebs, da vi var færdige med den omgang, hvor vi havde gnedet hinanden så grundigt, vi kunne.

Så fik vi alt vort tøj udleveret igen, men det bedste var alligevel, at vi fik hver et sæt rent undertøj, og da vi så var blevet klædt på, marcherede vi tilbage til Ostheim, hvor vi blev indkvarteret i en skole, hvor der var strøet hvedehalm i lokalene, og her fik vi lov at sove. Ja den, der ikke har prøvet det, kan ikke forestille sig det, men vi følte det, som lå vi i en seng. Vi var vaskede, vi havde rent undertøj på – og tænk, vi havde fred. Vi havde fred for lusene, og der blev ikke skudt efter os. Hvor var det dog godt.

Ved et granatangreb i juli 1916 i det samme område blev jeg ramt af en granatsplint, men jeg slap heldigt, når jeg sammenligner med andre. Vi stod tre mand på en trappe i skyttegravene. Den ældste, som vi kaldte for grosvater, stod nederst, en pioner stod øverst, og jeg stod i midten. Den ældste blev slået ihjel på stedet, pioneren fik omtrent den ene fod revet af, og jeg fik en granatsplint i min ene storetå.

Vi var tre mand ud af ti, der kunne løbe fra stedet, og det gjorde vi. Vi løb til vor stabslæges understand, der var gravet ind i bjerget. Her var dog lidt mere trygt, men hvad jeg aldrig glemmer hos stabslægen, er den oplevelse, det var på hans bord at se et lille skrift, der var trykt på dansk. "Et ord på vejen" hed det. Helt automatisk gentog jeg overskriften på dansk, og lægen kiggede forbavset på mig. Han ville vide, om jeg talte et sprog, hvor jeg var fra. Jeg fortalte, at jeg stammede fra Jels, og så sagde han til min forbavsel, at vi næsten var landsmænd, for i Sommersted boede hans gode plejefar, pastor Nielsen. Det kan nok være, jeg fik en snak med lægen, og det var jo på dansk, som jeg ellers næsten aldrig kunne bruge her.

Lægen forbandt mit sår omhyggeligt, og så opholdt vi os ellers i hans understand til om natten, da sanitetsvognen kom for at hente mig. Den kunne jo ikke køre om dagen, da den så kunne ses af franskmændene, men turen i en sådan sanitetsvogn var en skrækkelig oplevelse. Det var en trævogn, der var forspændt med fire heste, og vi var de tre sårede, der lå på den stive trævogn, som kørte i fuld galop så længe, den var i kampområdet, hvor der blev skudt efter den. En af de andre, der var hårdt såret, lå og skreg hele tiden, for det gjorde jo skrækkeligt ondt med sådan en køretur.

Da vi kom ud af kampområdet, blev kørslen roligere, og så kom vi til lazarettet. Det var feltlazaret 12 Tyrkheim i Vogeserne. Først skulle vi ind i operationsstuen. Der var to rum, og vi kaldt dem "Slagtehuset". I det ene rum lå vi og ventede på at blive behandlet i det næste, og så kunne vi høre skrigene fra dem, der blev opereret og behandlet i det andet rum – Gud i Himlen, hvor var det dog skrækkeligt.

Jeg lå 2,5 måneder på lazarettet i Tyrkheim. Det var tre uger længere end regnet, og når jeg skal være helt ærligt, skyldtes det, at jeg en dag stødte min syge fod ind i et dørræ. Ja, det var jo for at blive noget

længere. Hvad gjorde man ikke for at slippe for fronten, selv om jeg jo måtte forklare, hvordan jeg dog kunne bære mig ad med at være så uheldig at støde en syg fod så kraftigt!

Da jeg skulle udskrives fra lazarettet, fik jeg tildelt tre ugers orlov. Lykkelig var jeg, men pludselig så det hele ud til at skulle gå galt. Hele regimentet blev udkommanderet til fronten i Serbien eller Rumænien, og jeg fik ordre på, at jeg skulle med, selv om jeg endnu ikke kunne gå normalt på min syge fod, da jeg endnu gik med sutsko. Min hauptmann sagde dog til mig, at der ikke var noget at gøre nu, men når jeg kom til Serbien eller Rumænien, kunne jeg melde mig til lazarettet, og så slap jeg nok helt for at komme ud til selve fronten. Så kom jeg i tanker om min gode ven, lægen. Han måtte kunne hjælpe mig.

Jeg gik ned i byen og fandt det hotel, hvor han boede sammen med den øvrige stab. Jeg var heldig, for han kom netop ud af en dør, og han kunne godt kende mig, så jeg forklarede ham straks min situation. Jeg var tildelt tre ugers orlov, men nu havde fået ordre på at skulle følge med regimentet til Serbien eller Rumænien. Lægen lovede mig, at han ville gøre, hvad han kunne, selv om han ikke turde stille mig noget i udsigt. Jeg gik tilbage igen.

Og tænk, så da vi om aftenen stod opstillet hele regimentet og var klar til at blive talt op, så kom pludselig regimentsskriveren. Jeg stod sådan, at jeg kunne se, da han kom, og han gik straks hen til min hauptmann. De snakkede lidt sammen, og så kiggede hauptmann hen efter mig. Jeg blev kaldt hen til ham, og så fik jeg minsandten at vide, at der var kommet ordre fra bataljonen om, at jeg skulle have 14 dages orlov, og at jeg skulle rejse nu med det samme.

Jeg skulle altså ikke med til fronten – jeg måtte få min orlov – hvilken lykke. Det gik hurtigt med at komme afsted. Allerede samme aften rejste jeg med toget, og endnu kan jeg høre dets tuf-tuf-tuf. ”Skynd jer, jeg skal jo nordpå, lød det i mig. Jeg kom afsted uden at få at vide, hvor jeg skulle melde mig tilbage efter endt orlov, for det kunne jo ingen jo vide noget om. Men jeg fik besked på, at der ville blive sendt meddelelse til mig i Jels, så jeg kunne bare vente, til der kom bud, men min orlov lød jo på 14 dage.

Jeg kom med et orlovstog til Hamborg og videre herfra til Sommersted. ”Æ lille tog” havde jeg ikke tid til at vente på, så jeg humpede, trods min syge fod, af sted til Jels Overby, hvor min mor ikke vidste noget om, at jeg kom. Hvor blev hun glad, men hun var alligevel hverken forbavset eller overrasket, og det kunne jeg jo ikke forstå. Men så sagde hun at hun hele tiden havde været sikker på, jeg ville komme hjem. Hun viste mig et tæppe i soveværelset, og så sagde hun ”Her har jeg ligget hver eneste aften, siden krigen begyndte og bedt Gud om, at du måtte komme hjem, og jeg var sikker på, han ville høre mig”. – ”Åh mor, du har bedt din dreng hjem”, sagde jeg til hende, og sådan følte jeg det også selv.

Det var i oktober 1916, jeg kom hjem på orlov. Allerede, da jeg rejste nede fra Vogeserne, vidste jeg, at jeg ikke ville tilbage. Jeg syntes ikke, jeg kunne tage tilbage til fronten, så jeg havde besluttet mig til at gå over grænsen, men foreløbig ville jeg da vente, indtil der kom besked om, hvor jeg skulle melde mig. Men der kom ingen besked. Tyskerne, der jo ellers nok havde orden i deres kram, glemte helt Hans Dall, for der kom ingen besked fra regimentet. Da der var gået en måneds tid, henvendte jeg mig på skrivestuen i Jels, og de ville spørge for i Altona. I mellemtiden gik jeg over grænsen ved Troldkær, og i løbet af nogle dage fik jeg plads på ”Egelund” ved Binderup i nærheden af Skamlingsbanken.

Her traf jeg Margrethe fra Ærø, som jeg blev gift med den 26. november 1918, og i 1919 overtog vi ejendommen her i Grønnebæk. Jeg kom hertil den 1. april, og Margrethe kom et stykke tid senere.

Men jeg kom altså hjem fra fronten, og jeg tror, det var ved Guds hjælp. Han hørte min mors bøn, og jeg bad da også selv. Det havde mor jo lært mig, men det har ikke været Guds mening, at jeg skulle blive derude, og jeg slap heldigt fra det.

Selv om jeg var gal på tyskerne, og det havde jeg været helt fra barn af, så har jeg haft mange gode kammerater i den tyske hær. Vi delte det sidste stykke tørre brød med hinanden. Og min underofficer i skyttegraven – denne prægtige mand, han er den bedste ven, jeg har haft. Han blev derude. Jeg fik det at vide, da jeg lå på lazarettet. Og da vil jeg indrømme, at jeg græd. Det var den eneste gang under krigen, at jeg græd, og jeg vendt mig om mod væggen, da en kammerat fortalt det. En prægtig mand fra Bremen var min underofficer, som så tit sad med billedet af sin familie, som han aldrig fik at se igen.

Jo, vi havde et godt kammeratskab i krigen. Det var nøden, der driv os til det, vi var jo alle i samme skuffe, og vi lærte at holde sammen i de daglige trængsler, siger Hans J. Dall, der i 1920 digtede en sang på 24 vers, hvor han fortæller om sit barndomshjem, om deltagelsen i krigen og om, hvordan han slap ud af hele den gru.